

Brieven van Fanny Philips 1942-1943

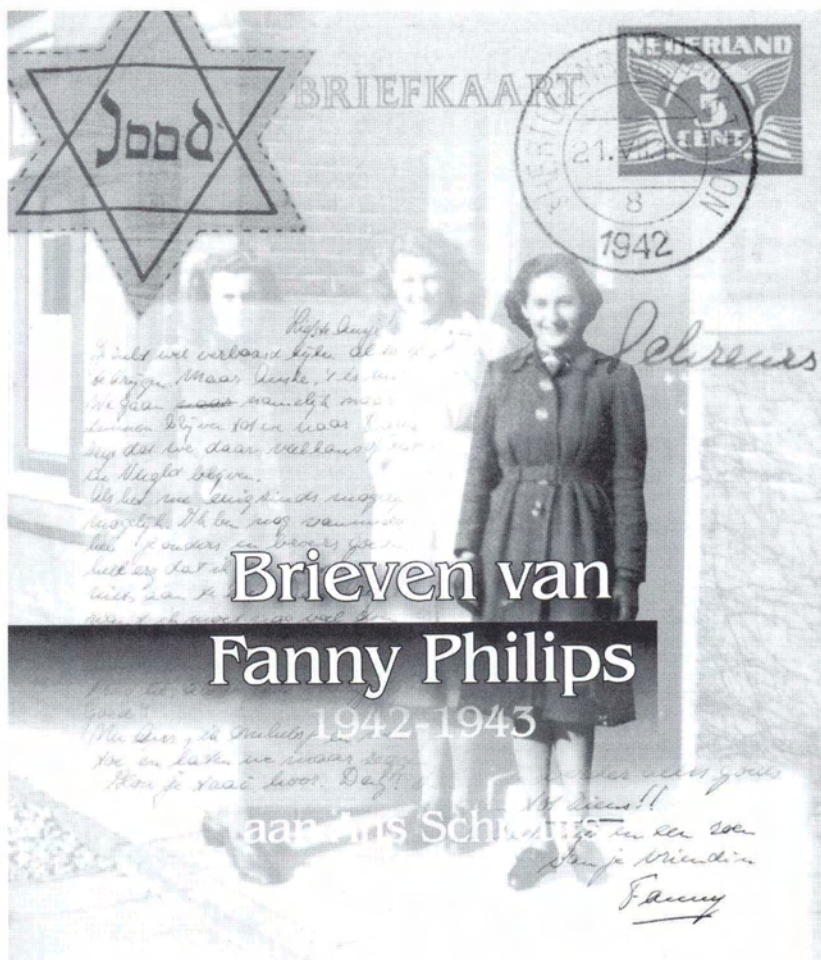
Opmerkelijk oorlogsdocument

Dit boek behelst de geschiedenis van een moord. Een moord, tevens massamoord, op nimmer gekende schaal. Met voorbedachten rade en in koelen bloede gepleegd. De moordenaars waren Duitsers, de vermoorden Joden, in Nederland ongeveer honderd-duizend, nog geen twee percent overigens van het totaal aantal slachtoffers, door deze Duitsers bij hun Endlösung der Judenfrage gemaakt.

Zelden zal een boek zó indringend zijn begonnen. Het zijn de eerste regels van ONDERGANG, het magistrale boek in twee delen uit 1965, waarin Dr.J. Presser de vervolging en de verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945 schetst. Acht jaar eerder verscheen als boekenweekgeschenk: NACHT DER GIRONDIJNEN, met als onderwerp het drama van Westerbork, doorgangskamp voor de transporten naar de Duitse Vernichtungslager. Opvallend was het motto, waaronder de toen anonieme inzender, dezelfde, zijn tekst uit eigen bittere ervaring opgeschreven, naar de jury stuurde: *Homo homini lupus, de mens is een wolf voor zijn medemens.* Sindsdien is een omvangrijke reeks

boeken, getuigenissen en documenten verschenen, die voortdurend nieuw licht werpen op die duistere periode in onze geschiedenis, die van niemands netvlies wiken wil. Vier publicaties vallen vooral op. Ze lijken ons te ontroeren door hun treffende overeenkomst. De auteurs zijn alle joodse meisjes, kinderen en aankomende volwassenen, adolescenten; twee ervan zijn gekooïd, ondergedoken, de twee andere lopen ogenschijnlijk vrij rond, maar met die wurgende onzekerheid, dagelijks, van naderend en onafwendbaar onheil. Het wereldberoemde dag-

boek van Anne Frank gaat voorop, ook in de tijd. Dan volgt een vrij onbekende publicatie van een Gorcumse meisje Esther van Vrieland: *Esther, een dagboek 1942*. Zij moet haar dagboek afbreken wegens deportatie. Vorig jaar verscheen: *Rose Jakobs: De roos die nooit bloeide, dagboek van een onderduikster, 1942-1944*, bezorgd door haar zus Edith Samuel-Jakobs. Het bevat de authentieke tekst van drie schoolschriften, waarin zij bericht over haar onderduikperiode in Nijmegen en Beek. Zij maakt nog enkele dagen bevrijding mee, maar wordt dan op

2 oktober 1944 getroffen door een granaatscherf tijdens de gevechten rond de luchtlandingsoperatie Market Garden. Gruwelijker tragiek lijkt nauwelijks denkbaar. Ze vluchtte met haar familie vóór het uitbreken van Wereldoorlog II uit het Duitse Oldenburg naar Nederland en woonde tot augustus 1942 in 's-Hertogenbosch, Moliusstraat 20. Toen besloot haar vader onder te duiken. In juli van dat jaar vonden immers de eerste grote deportaties plaats. De Duitsers kondigden aan dat zij alle joden naar Polen zouden 'evacueren'. Rose was leerling geweest van de school van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen aan de Van der Does de Willeboissingel en later van het Joods lyceum in de Papenhulst.

En nu, als vierde, de publicatie van 43 brieven, die Fanny Philips, dochter van de directeur van Antonio-sigaren in Den Bosch, schrijft aan haar niet-joodse vriendin Ans Schreurs die op een internaat in Reusel verblijft. Fanny is leerlinge van het Marialyceum (thans Jeroen Boschcollege in onze stad, toen gevestigd in de Hinthamerstraat, thans bibliotheek). Ze woont in villa Muysierick in Vught, helpt als vrijwilligster van de Joodse Raad gevangenen, die de zes kilometer bepakt en beladen van het station naar het kamp moeten afleggen. Ze is zeventien als de Tweede Wereldoorlog uitbreekt. Nog treffender is de overeenkomst tussen de beide laatste publicaties: ze verschijnen beide ruim 50 jaar na hun ontstaan. De schoolschriften van Rose Jakobs liggen een halve eeuw in de kast en haar zus kan maar niet tot een uitgave komen. Schroom weerhoudt haar. De brieven van Fanny Philips zijn min of meer toevallig aan het licht gekomen. René Kok, de Bossche docent geschiedenis aan het Sint-Janslyceum werkte aan het voorbeeldige boek samen met collega-historici Kees van den Oord en

Jeroen van den Eijnde. Zij kwamen na lang speurwerk in contact met Tiny van Benthem, een oude schoolvriendin van Fanny. Opnieuw aarzeling voor publicatie en na een halve eeuw breekt ook hier de ban.

Het meest verbijsterend is wel, dat mensen tot het laatste toe gedacht hebben de macabere dans te kunnen ontspringen. Aan onderduiken heeft het gezin Philips namelijk niet serieus gedacht. Zij rekenden op een aparte behandeling als *Barneveld-Joden*.¹ En toen de oproep kwam, hebben ze zich eenvoudig gemeld. Opstappen op de Parade. Daar staat de bus klaar om het hele gezin naar Westerbork te vervoeren. Op de Graafseweg was de chauffeur zo vriendelijk aan Fanny's verzoek te voldoen even te stoppen. Ze wilde nog afscheid nemen van haar vriendin en een klein pakje afgeven. Dat moest de ontvanger ongeopend bewaren tot de dag dat zij terug zou komen. Niet zonder emotie is dat pakje pas enkele maanden geleden, ruim een halve eeuw na datum, inderdaad opengemaakt. Het bevatte honderd foto's van haar familie, haar zelf, haar school, vrienden, sport. Er zaten bovendien twee schoolagenda's in vol aantekeningen. De integrale publicatie van haar 43 brieven, voorvallen uit de twee schoolagenda's, toevoegingen uit schoolarchieven en historische aanvullingen van oorlogsgebeurtenissen in land en stad stampelen het boek tot een uniek en ontroerend tijdsdocument. Het boek is wat Presser eens heeft genoemd een 'extern' dagboek: waarin de wereld van de jeugdige schrijfster het middelpunt vormt en niet zozeer haar innerlijke roerselen. Het is de sfeer die ons uit elke pagina tegenwaait: discriminatie, vrijheidsbeperking, toenemend isolement, uitstoting, rechteloosheid, angst voor de toekomst en tegelijk onvoorstelbare hoop, omdat er eenvoudig geen mens was, en zeker Fanny niet, die zich

deze afloop heeft durven en kunnen voorstellen. Zo ontstond een aangrijpende reconstructie van het leven van Fanny Philips. In tegenstelling tot Anne Frank, die journaliste wilde worden en haar dagboek schreef met de bedoeling het later te publiceren, waren deze brieven en schoolagenda's natuurlijk alleen bestemd voor persoonlijk gebruik. Dat maakt het boek hoogst authentiek en het verklaart ook de schroom van de vriendin toestemming te geven om toch tot publicatie over te gaan. Het boek geeft een indringende kijk op een leven in een beklemmende wereld, waarin opgroeiende meisjes ook allerlei praat over onbelangrijke zaken uitwisselen. Op 14 september 1943 wordt Fanny samen met haar ouders, broer Hans en zus Heleen op transport gesteld naar het vernietigingskamp Auschwitz. Ze is twintig, wanneer ze drie dagen later in de gaskamer sterft. Haar laatste brief uit Westerbork van maandag 31 mei 1943 aan Ans Schreurs vormt met een foto van haar zelf, nog vrolijk en onbewust van het lot dat haar wacht, de omslag van het boek. Vooral leerlingen zal dit document aanspreken, maar ook volwassenen.

Brieven van Fanny Philips 1942-1943, aan Ans Schreurs. Uitgave Stichting Nationaal Monument Vught i.s.m. boekhandel Adr. Heinen. Het boek kost f 19,95.

Noot

- 1 De groep zogenaamde *Barneveld-Joden* bestond grotendeels uit maatschappelijk of cultureel min of meer vooraanstaande Joden, met hun gezinsleden. Ze verbleven in kasteel De Schaffelaar en werkverschaffingskamp De Biezen in Barneveld. Gaandeweg werd hun bewegingsvrijheid ingeperkt. Uiteindelijk werden ook zij weggevoerd naar Westerbork. Een aantal van hen kwam om in Auschwitz.